

Barış İnşası Çalışmalarının Din Sosyolojisi Bakış Açısından Değerlendirilmesi *

Mehmet Emin Sarıkaya | <https://orcid.org/0000-0002-7550-4727>
mesarikaya@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | <https://ror.org/05ryem72>
İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

Öz

Geleneksel barışı tesis etme çalışmalarına ek olarak kültür, değerler, inançlar gibi değişkenleri de dikkate alarak ilk olarak 1992 yılında Birleşmiş Milletler (BM) dönem başkanı B. Boutros Ghali'nin çabaları ile gündeme gelen barış inşası çalışmaları günümüze değin önemli bir araştırma sahasını oluşturmaktadır. Barış inşası, çatışma öncesi, süreci ve sonrası olmak üzere çatışmanın farklı aşamalarında gerçekleştirilen ortak bir toplum inşası ve sürdürülebilir barış projesi olarak ilerlemektedir. Çatışan tarafların adaletin sağlanması, kurumların yeniden inşası, suçluların cezalandırılması vb. çözüm aşamalarına dahil olmalarını içeren bir süreç olarak kabul edilebilir. Barış inşası süreçleri isimden anlaşılacağı gibi kişilerin inançlarından, kimlik ve kişiliklerinden bağımsız değildir. Bu noktada farklı boyutlarıyla inanılan din, barış inşasında önemli bir faktör olarak karşımızda durmaktadır. Din ürettiği söylem, pratik, maneviyat, öğretiler yoluyla bireyi, grupları ve toplumu derinden etkiler. Toplumun var olan durumunun değiştirilmesi olarak okunabilecek barış inşası bu yönüyle din ile kesişmekte ve ortak hedefleri gerçekleştirebilmektedir. Din ve toplum ilişkilerini inceleyen bir bilim olan din sosyolojisi, gruplar arası çatışmaları ve nedenlerini irdeleyen sosyal psikoloji ve barışın inşa edilmesinde hangi unsurların etkili olduğunu araştıran uluslararası ilişkiler disiplinleri ortak çözüm yollarının tesis edilmesi için beraber hareket edebilecek alanlardır. Bu bağlamda çalışmanın temel problemi, barış inşası ve din sosyolojisi disiplini arasında nasıl bir ilişki olduğunu irdelemektedir. Çalışmanın amacı ise din sosyolojisi biliminin barış ve din ilişkisi boyutuyla barış inşası çalışmalarına hangi katkı sunabileceğini tartışmaktır. Çalışmada din sosyolojisi bilim dalı çerçevesinde din ve toplum ilişkisine dair kavramsal analiz barış inşası çalışmalarının çıktıları ile ilişkilendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada nitel yöntem ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Barış, Din, Barış İnşası, Dini Aktör

Atıf Bilgisi

Sarıkaya, Mehmet Emin. "Barış İnşası Çalışmalarının Din Sosyolojisi Bakış Açısından Değerlendirilmesi". *Tetkik 3* (Mart 2023), 87-105.

<https://doi.org/10.55709/tetkikdergisi.2023.3.52>

Geliş Tarihi	30 Temmuz 2022
Kabul Tarihi	06 Kasım 2022
Yayın Tarihi	28 Mart 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör – Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	tetkik@okuokut.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Beyan	* Bu makale, 2. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Barış İnşası Çalışmalarının Din Sosyolojisi Bakış Açısından Değerlendirilmesi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.28
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Evaluation of Peacebuilding Studies from the Perspective of Sociology of Religion *

Mehmet Emin Sarıkaya | <https://orcid.org/0000-0002-7550-4727>
mesarikaya@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt University | <https://ror.org/05ryem72>

Faculty of Islamic Sciences, Department of Sociology of Religion, Ankara, Türkiye

Abstract

In addition to the traditional peace-building efforts, taking into account the variables such as culture, values and beliefs, peacebuilding studies have been an important field of research until today, with the efforts of the United Nations (UN) term president B. Boutros Ghali in 1992. Peacebuilding progresses as a joint society-building and sustainable peace project carried out at different stages of conflict, pre-conflict, process, and post-conflict. The conflicting parties are involved in ensuring justice, rebuilding institutions, punishing offenders, etc. It can be considered as a process that includes their involvement in the solution stages. Peacebuilding processes, as the name suggests, are not independent of people's beliefs, identities, and personalities. At this point, religion, which is believed in different dimensions, stands before us as an important factor in peace building. Religion deeply affects the individual, groups, and society through the discourse, practice, spirituality and teachings it produces. Peacebuilding, which can be read as changing the existing state of society, intersects with religion in this aspect and can achieve common goals. Sociology of religion, which is a science that examines the relations of religion with society, social psychology, which examines the conflicts between groups and their causes, and international relations, which investigates which factors are effective in building peace, are fields that can act together to establish common solutions. In this context, the main problem of the study is to examine the relationship between peacebuilding and Sociology of Religion. The aim of the study is to discuss how the sociology of religion can contribute to peace building studies with the dimension of the relationship between peace and religion. In the study, conceptual analysis of the relationship between religion and society within the framework of the sociology of religion was tried to be understood by associating it with the outputs of peacebuilding studies. Qualitative method and document analysis technique were used in the research.

Keywords

Sociology of Religion, Peace, Religion, Peacebuilding, Religious Actor

Citation

Sarıkaya, Mehmet Emin. "Evaluation of Peacebuilding Studies from the Perspective of Sociology of Religion". *Tetikik 3* (March 2023), 87-105.

<https://doi.org/10.55709/tetikikdergisi.2023.3.52>

Date of submission	30 July 2022
Date of acceptance	06 November 2022
Date of publication	28 March 2023
Reviewers	Single anonymized - A Internal (Editor board member) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Complaints	tetik@okuokut.org
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "Evaluation of Peacebuilding Studies from the Perspective of Sociology of Religion", orally delivered at the 2nd Turkish Symposium of Social Sciences. https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.28
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş: Barış Tek Bir Anlama Mı Sahiptir?

İngilizcede *peace* sözcüğü ile karşılanan barış kavramı, Latince, İngilizce ve Fransızca gibi Batı dillerinde; kargaşanın son bulması, sessizlik, sükûnet, uzlaşma, anlaşma, savaşın olmaması, sözleşme anlamlarına gelen *pes, pacem, pax, pag* veya *pact* köken kelimelerinden türemiştir.¹ Rahatsız edici düşünce ve duygulardan arınma gibi baskı, şiddet ve savaşın bir anlaşma ile son bulması halini ifade etmek için barış kelimesi kullanılmaktadır.² Genel olarak barış kelimesinin anlam ve kökeninden, savaşın olmaması ve barışın antlaşma ile güvence altına alınması durumu kastedilmektedir.

Şiddet	Doğrudan Şiddet Kasten zarar verme	Yapısal Şiddet Amaçlanmayan zarar verme	Kültürel Şiddet Amaçlanan veya amaçlanmayan şiddeti haklı çıkarma
Negatif Barış	1. Savaşın Yokluğu	2. Sömürünün veya Yapının Olmaması= Atomize Olma	3. Haklı Çıkarmanın ve Kültürün Yokluğu= Anomi
Pozitif Barış	4. İşbirliğinin Varlığı	5. Eşitliğin ve Denkliliğin Varlığı	6. Barış ve Diyalog Kültürünün Varlığı
Barış	Negatif+Pozitif	Negatif+Pozitif	Negatif+ Pozitif

Şekil 1: Kaynak: Johan Galtung, *A Pioneer of Peace Research* (Springer, 2013), 174.

Barış çalışmaları, öncelikle barış kavramının doğasını incelemekle başlamaktadır. Bu çerçevede barışın klasik tanımını değiştiren bir girişimin, Galtung tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmelidir. Galtung barışı, negatif ve pozitif barış olarak ikiye ayırmaktadır. Barışın klasik tanımını; savaşın yokluğu, doğrudan ve organize şiddetin sonlandırılması ve düalist bir karaktere sahip olarak *negatif barış* kavramı ile karşılamıştır. Negatif barışta şiddetten zarar gören tarafların bastırılması ve haklarını aramalarının engellenmesi gibi muhafazakâr siyasetin egemenliğine dayanan bir dengesizliğin varlığı, Galtung tarafından kabul edilir.³ Bu durumu dengeleyecek ortam ise ancak pozitif barışla meydana gelebilir. Pozitif barış, doğrudan, yapısal ve kültürel şiddetin yokluğu ile sürdürülebilir, eşitlikçi, karşılıklı sevgi, diyalog ve hoşgörüyü dayalı barış kültürünün tesis edilmesini içermektedir. Bu yönüyle pozitif barış, savaşın durdurulmasıyla barış değerlerinin taraflarca benimsenmesi sürecini içerir.⁴ Ancak bu ta-

¹ *Online Etymology Dictionary*, 29.03.2023 19:59:00

² *TDK Sözlük*, "barış" (Erişim 09 Kasım 2021); *Merriam-webster*, "peace" (Erişim 09 Kasım 2021).

³ Johan Galtung, *A Pioneer of Peace Research* (New York: Springer, 2013), 173-174.

⁴ 29.03.2023 19:59:00

nının değer yüklü oluşu, pozitif barış kavramının gün geçtikçe geliştirilmesi ve içerisine yeni kavramların eklenmesini mümkün kılmaktadır. Pozitif barış dendiğinde sadece dünya üzerinde ekonomik büyüklükleriyle söz sahibi olan devletlerin haklarının savunulması akla gelmemelidir. Adalet ve insanca yaşamaya yetecek derecede iâşe ve tüm insanlığı ilgilendiren yapısal şiddetin sonlandırılmasıyla ancak barış tesis edilebilecektir.⁵

Galtung'un temel barış çeşitlerinin bir devamı niteliğinde, barış çalışmalarında var olan barış düzeyleri kavramlarından da bahsetmek gerekir. Bir otorite tarafından karşılıklı çatışma halinin zorlama ve baskı yoluyla önlenmesi ve olağanüstü hal ilan edilmesi durumlarını içeren *dondurulmuş barış* kavramı bunlardan ilkidir. Özellikle soğuk savaş döneminde tarafların karşılıklı olarak yaşam haklarına müdahale etmemeye söz verdikleri ancak çatışılan konuların çözümsüz bırakıldığı sürece ise *soğuk barış* adı verilmektedir. Taraflar arasında ilişkilerin normale daha yakın olduğu, belli başlı ilişkilerin yeniden tesis edildiği anlaşma şekline ise *normal barış* denmektedir. Son olarak tarafların, toplum güvenliğine karşı bir tehdit olmaktan çıktığı, karşılıklı sorunlara rağmen ilişkilerin geliştirildiği barış ise *sıcak barış* olarak literatürde yer almaktadır.⁶

Bu çalışmanın temel problemi ise, barış inşası ve din sosyolojisi arasında nasıl bir ilişki olduğunu irdelemektir. Çalışmanın amacı ise din sosyolojisi biliminin barış ve din ilişkisi boyutuyla barış inşası çalışmalarına hangi katkıyı sunabileceğini tartışmaktır. Çalışmada din sosyolojisi bilim dalı çerçevesinde din ve toplum ilişkisine dair kavramsal analiz barış inşası çalışmalarının çıktıları ile ilişkilendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada nitel yöntem ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

1. Barış İnşası Kavramı

1992'de dönemin BM genel başkanı Boutros Boutros-Ghali tarafından kaleme alınan *An Agenda for Peace* raporunun ardından çatışma çözümü alan yazını ilk kez 'barış inşası' kavramı ile tanışmıştır. Raporda Ghali, kavrama şu şekilde atıfta bulunmaktadır:

"Konsey'in özellikle dikkate almamı istediği sorunlara yöneldiğim için hepsini aklımda tutuyorum: önleyici diplomasi, barış yapma ve barışı koruma- bunlara yakından ilişkili bir kavram ekledim, çatışma sonrası barış inşası"⁷

Klasik çatışma çözümü ve barış sağlama girişimlerinin en önemli çıkmazı tümdengelim yöntemini izleyen bir sürecin sahada uygulanmaya çalışılmasıdır. Örneğin, 'Ba-

⁵ David P. Barash, *Approaches to Peace* (New York: Oxford University Press, 2017), 163-164.

⁶ Alpaslan Özerdem, *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 11-12.

⁷ Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace, UN Report* (UN,1992), 2.

riş Gündemi' raporunda Ghali, barış inşası kavramıyla bu mekanik ilişkinin ötesine geçilerek uzun süreli çatışmalarda tarafların ortak değerler üzerinden yeniden bir toplum inşa etmesinin kültür, eğitim, hukuk vb. boyutları çerçevesinde ele alınmasını talep etmektedir. Ghali, bu önerisinde askeri müdahalenin rolünü abarttığına dair eleştirilmiştir. Aynı zamanda barış inşası kavramının çerçevesi çizilirken çatışan taraflardaki insanların, bizatihi çatışmanın sonlandırılması ve barışın sağlanması noktasındaki öznel yorumlarına, görüş ve önerilerine odaklanılması gerektiği de bir gerçektir. Zira barış inşasının kavramsal çerçevesi geleneksel devletçi diplomasi seçeneğinden bu şekilde uzaklaşabilecektir.⁸ Bu eleştiriler ışığında, daha sonra önleyici diplomasi ve yerel aktörlerin rolü üzerine yoğunlaşan *Supplement to an Agenda for Peace* belgesi yayınlanmıştır.⁹

BM'nin gerçekleştirdiği barış inşası misyonlarının birçoğunda, ortadan kalkan fiziki çatışma halinin ve düşmanlığın bir süre sonra çatışmanın tarafları arasında farklı boyutlarda şiddete evrilerek alevlenebildiği görülmüştür.¹⁰ Bu çatışmaları sonlandırma girişimlerinin tamamına yakınında izlenen yöntemin, çatışan tarafları liberal yönetim ilkeleri ile tanıştırmak ve demokratikleştirmek olduğu ifade edilmelidir. Liberal barış inşası yönteminin ise temelde, iki demokratik ülkenin hiçbir zaman birbiri ile savaşmayacağına dair kabulüne dayalı olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda liberal demokrasi, beraberinde kapitalist pazar ekonomisini getirmektedir.¹¹ Tam da bu noktada eleştiri hem demokrasinin hem de pazar ekonomisinin rekabet duygularını besleyen açık toplum ve sivil toplum söylemleri altında dahi görüşlerini halkın çoğuna benimsetmek isteyen akımların çatışmayı derinleştirdiği üzerinedir. Barış inşası kavramının içeriğine dair tartışmaların devam ettiği ifade edilirken liberal barış inşası misyonlarına karşı yapılan eleştiriler kastedilmektedir. Dünya üzerinde çatışan taraflar arasında inşa edilecek barış için bazen otoriter veya demokratik yollarla paylaşılmayan bir yönetim, daha istikrarlı bir süreci garanti edebilmektedir. Bu nedenle savaşan tarafların olumsuz duyguları yatışana ve silahsızlanma sağlanana değin seçimlerin ertelenebileceği, karşılıklı ilişkileri geliştirecek dernek vb. faaliyetlerle 'sosyal sermaye'

⁸ John Paul Lederach, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies* (Washington, D.C: United States Institute of Peace Press, 1998), 21, 23-24.

⁹ Boutros Boutros-Ghali, *Supplement to an Agenda for Peace, UN Report* (UN,1995), 22.

¹⁰ Cenker Korhan Demir, "Barışı Koruma", STK Raporu, *Güvenlik Portalı* (2019), 4-6; Selin Ardıç, "BM Barış Gücü", *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi* 5/1 (01 Temmuz 2022), 48-50.

¹¹ Jenny H. Peterson vd., *Building a Peace Economy? Liberal Peacebuilding and the Development-Security Industry* (Manchester; New York: Manchester University Press, 2014), 22-26.

elde edilmeye çalışılabileceği, aşırılık yanlılarının aktif siyasete katılımının engellenebileceği ve kışkırtıcı propaganda araçları ve medya faaliyetlerinin sonlandırılmaya çalışılabileceği belirtilmektedir.¹²

Barış inşası süreci, çatışan tarafların sorunları silahla değil diplomasi yoluyla çözmeye karar vermeleri ile başlamaktadır. Ancak barış inşa sürecinin pek çok zorluğu da içerdiği tecrübe edilmiştir. Çatışan taraflara verilen sözlerin aksaması durumunda yeniden silahlanma, tarafların sağlanan konsensüsün çıkarlarına gerçekten hizmet etmediğini düşünmesi, etnik, dini ve sınıfsal fay hatlarının kırılabilirliğinin devam etmesi, sosyal ve politik ortamın tam anlamıyla sağlanamaması toplumsal bir inşa ve mühendisliği içeren bu süreci baltalayacaktır.¹³

Barış inşası kavramına dair pek çok farklı tanım, kavramın esnekliğini yansıtmaktadır. Bununla birlikte rehabilite, güvenlik, siyasi, sosyal ve ekonomik mekanizmalar kurulması, barışa elverişli koşulların oluşturulması adına dış müdahale kavramının merkezinde bulunur. Aynı zamanda kalkınma stratejilerinin ne boyutta ve nasıl uygulanacağı, barış inşasının ne zaman başlaması gerektiği, tarafların tam rızasının alınıp alınmayacağı, barış inşa misyonunun kim tarafından yapılacağı üzerine farklı felsefi bakış açıları ve düşünceler mevcuttur.¹⁴ Ancak barış inşa süreçlerinin en büyük çıkamazı dış politika faydacılığı¹⁵ ile barış girişimi ahlakçılığını¹⁶ uzlaştırmaktır.¹⁷

Barış inşasına dair teorilerin (klasik barış inşası teorisi, liberal barış inşası teorisi, hibrit barış inşası teorisi vb.) ortaya çıktığı uluslararası ilişkiler alanı diğer sosyal bilim disiplinlerinde olduğu gibi pozitivistten oldukça etkilenmiştir.¹⁸ Bu çerçevede uluslararası ilişkiler disiplininin, global sorunlara dair genel geçer reçeteler üretmek gibi

¹² Roland Paris, "Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism", *International Security* 22/2 (1997), 54-89.

¹³ H. Jeong, *Approaches to Peacebuilding* (London & Newyork: Palgrave Macmillan, 2002), 1-5.

¹⁴ Jeong, *Approaches to Peacebuilding*, 20-23.

¹⁵ Faydacılık bir siyasi ideoloji olan Liberalizmin temellerini oluşturan doğal haklar teorisine bir eleştiri olarak 19.yy. başlarında James Mill ve Bentham tarafından "en yüksek sayıda kişinin, en yüksek mutluluğu" prensibi ile siyasalların oluşturulması ilkesi üzerine kurulmuştur. Bu görüşte insan, bencil çıkarları peşinde koşan bir varlık olarak tasvir edilir (Andrew, 2007, 63). Bu çerçevede siyaset biliminde, iç ve dış politikada faydacılık ilkelere benimsendiği dış politika faydacılığından bahsedilebilir.

¹⁶ Galtung tarafından bu kavram, realist bakış açısından farklı olarak barış misyonlarının insan hayatı, kültür, değer ve inançlara bağımlı olarak hareket ettiği ideal bir düzeni arama ve insanın sadece çıkarları peşinde olan bir varlık olduğu faydacı anlayışını kabul etmemesi şeklinde tanımlanır (Galtung, 2008, 173-175).

¹⁷ Charles Webel, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (London: Routledge, 2009), 399.

¹⁸ Bilgehan Emeklier, "Uluslararası İlişkiler Disiplinininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar", *Bilge Strateji* 3/4 (01 Haziran 2011), 140.

ahlaki gerekçelerle bezenmiş bir misyon üstlendiği ifade edilmektedir. Duyu deneyimine dayanan gözlemler neticesinde ulaşılan genel yasaların (pozitivist bir bakış açısıyla), yukarıda da bahsedilen liberalizme duyulan inançla ve bunun yanında etnosentrik bir okumanın peşi sıra alana yansıtıldığı belirtilmelidir. Ancak bu, aynı zamanda bir sonraki aşamada teoriden yola çıkılarak gerçekleştirilen gözlemden elde edilen verilerin, hakikatin kendisi olduğu algısına yol açmıştır. Böylece teoriyi üreten bilimsel yeterliliğe sahip olan güçlü devletlerin, üçüncü taraf olarak çatışmalara müdahil olma hakkını kendilerinde bulmasının yolu açılmıştır. Böylesi bir ortamda, barış inşası faaliyetinin ahlakiliği tamamen büyük güçlerin kendilerine referansla yaptıkları çıkarımlar haline gelmiştir. Ahlakiliğin konjonktür olarak algılanması, BM vb. kurumların soğuk savaş döneminde barış inşa talepleri ekseninde, politika araçları olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak barış inşasını devlet dışı örgütlerce de yürütülen insani bir süreç olarak adlandıran ve çok kültürlü bir şema sunan, zorlayıcı-mutlakıyetçi olmayan yaklaşımlar da mevcuttur. Bu bağlamda barış inşası süreçlerinin ideolojiler, çıkarlar, aktörlerin bağlılıkları ve tutumları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünen eleştirel yaklaşımlar, pozitivist paradigmanın aksine kültür, ideoloji, teori ve pratik ilişkisinin izinin sürülmesi gibi öncüllere dikkat çekmektedir.¹⁹

Liberal barış inşasına yöneltilen eleştiriler, barış inşa çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu yeni yorum, 'stratejik barış inşası' olarak adlandırılmaktadır. Stratejik barış inşası, soğuk savaş sonrası barış inşası çalışmalarında, barış inşa sürecinin mikro, orta ve makro unsurlarının ortak çalışma stratejilerine yönelik önermelerde bulunmaktadır. Bu stratejik planda amaç, öne çıkan aktörlerin (kurumlar, gruplar, uluslararası ekonomik örgütler vs.) ortak bir hedefe dönük, belirli bir stratejik yönlendirmeyle ve birbirinden haberdar olarak ilerlemesidir. Stratejik barış inşası, "...yalnızca liberal insan hakları, demokrasi, serbest piyasa ve uluslararası hukuk ve kurumlar geleneğinden değil, aynı zamanda kültürel, dini ve kabile geleneklerinden de bilgece yönlendirmeler almaktadır".²⁰

Sonuç olarak barış inşası kavramının literatürde yerleşmesiyle birlikte kavramı farklı değişkenlerle ilişkilendiren, alan araştırmalarıyla yeni teoriler üreten pek çok çalışmanın yapıldığı ifade edilebilir. Bu eserlerin önemli bir kısmı, klasik sosyoloji alan yazınında karşımıza çıkmaktadır²¹ Çatışma ve barış kavramlarını farklı değişkenler

¹⁹ Tim Murithi, *The Ethics of Peacebuilding* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008), 23-35.

²⁰ Daniel Philpott, "Introduction: Searching for Strategy in an Age of Peacebuilding", *Strategies of peace: transforming conflict in a violent world*, ed. Daniel Philpott- Gerard F. Powers, (New York: Oxford University Press, 2010), 1/6-9.

²¹ Geniş bir literatür bilgisi için Sarıkaya'nın "Sosyal Çatışma ve Din: Matürîdî Düşüncede İzdüşümleri Üzerine Bir İnceleme" adlı makalesine bakınız (Sarıkaya, 2020, 356-369).

üzerinden inceleyen eserler de literatürde önemli bir yer tutmaktadır.²² Bu çalışmaların yanı sıra ülkemiz Din Sosyolojisi akademisinde de makale, tez ve kitap çalışmalarına rastlanmaktadır.²³ Bu araştırmalar neticesinde, çalışmanın konusunu oluşturan barış inşası ve din ilişkisi alan yazınına oluşturan bir bakış açısı geliştirildiği söylenebilir.

2. Barış İnşası ve Din İlişkisi

Dinin barış inşası sürecinde farklı boyutlarıyla işlevsel olduğu ifade edilmektedir.²⁴ Bunlardan ilki dinin topluluk oluşturucu özelliğidir. İşlevselci sosyolog Durkheim'in belirttiği gibi kutsal etrafında bir konsensüs oluşturan yönüyle dinin, topluluk oluşturan etkisinden bahsedilebilir. Aynı zamanda din, grup kimliğinin pekiştirilmesinde ortak inanç ve değerler ile biz ve öteki ayrımında başat rol oynayabilmektedir. Bunun yanında seküler olduğu iddia edilen²⁵ ulusal veya milli kimliğin inşasında dahi dinin, önemli rol oynadığı söylenebilir. Öyle ki dini gelenekler, kimlikleri tanımlarken grup içi ve grup dışı rolleri onaylamakta veya reddetmektedir.²⁶ Buna ek olarak din, bir öğretiler setidir. Bu öğretiler, o dine inanan insanlar açısından oldukça bağlayıcıdır. Dini öğretilerin (Hristiyanlıkta ve İslam dininde bulunan İsa Peygamber olgusunda olduğu gibi) keşiştiği anlatımlar da mevcuttur. Ancak dini öğretilerin keşişimi yanında, çatışması durumundan da bahsedilebilir. Bu noktada, dini öğretileri yorumlayan din adamlarının tutum ve düşünceleri oldukça belirleyicidir.²⁷ Grup aidiyetlerinde, şiddet veya barışa yol açabilecek süreçlerde takip edilen öğreti seti, din adamlarının yönlendirmeleri ile referans noktası haline gelmektedir. Dinin ahlaki gelişimi önceleyen yanı sıra Maneviyat kısmını teşkil eder. Maneviyat ise kişilerde veya grup düzeyinde (sûfi, mistik hareketler) ortaya çıkabilir. Maneviyat, kişinin inancına dair oluşturduğu metafizik merkezli varoluşsal bir yolculuk olarak dünyanın başka türlü anlamlandırılmasında ve çatışma veya barışa dayalı bir gündelik hayat pratiği oluşturulmasında

²² Geniş bir literatür bilgisi için Sarıkaya'nın "Sosyal Çatışma ve Din: Matürîdî Düşüncede İzdüşümleri Üzerine Bir İnceleme" adlı makalesine bakınız (Sarıkaya, 2020, 356-369).

²³ Geniş bir literatür bilgisi için Sarıkaya'nın "Sosyal Çatışma ve Din: Matürîdî Düşüncede İzdüşümleri Üzerine Bir İnceleme" adlı makalesine bakınız (Sarıkaya, 2020, 356-369).

²⁴ Owen Frazer- Richard Friedli, "Approaching Religion in Conflict Transformation: Concepts, Cases and Practical Implications", *Peacemakers* (blog), 16 Eylül 2015, 11.

²⁵ Hans Kohn- Craig Calhoun, *The Idea of Nationalism* (New Brunswick, N.J: Routledge, 2005), 19.

²⁶ Hans Mol, *Identity and the Sacred: A Sketch for a New Social-Scientific Theory of Religion* (Oxford: Blackwell, 1976), 26-30.

²⁷ Raymond G. Helmick- Rodney Petersen, "Does Religion Fuel or Heal in Conflicts?", *Forgiveness & Reconciliation: Public Policy & Conflict Transformation*, ed. Raymond G. Helmick- Rodney Petersen (Philadelphia: Templeton Press, 1905), 81-85.

önemli bir kılavuzdur.²⁸ Dini grupların bu çerçevede hem çatışmacı ilişkiler hem de barışa dair uzlaşmacı ve müzakereci tavırlar geliştirmeleri söz konusudur. Gündelik hayatta, siyasi, kültürel, ekonomik yönleriyle dinin uygulama boyutu ise bir kriz anında çatışan tarafların hareketleri, barış sürecinde geçiş ritüelleri, karşılıklı ilişkilerde anlayış yahut şiddet içerikleri üretilmesi şeklinde hem gerçek ve sembolik anlamı hem de dini davranış şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dinin uygulamaları olarak birçok ritüel, aynı zamanda farklı din ve inançtan olan insanların bir araya gelmesine vesile olabilmektedir. Bir topluluk içinde, öğretiler seti çerçevesinde, farklı boyutlarıyla davranışa dönüşen dinin inşa ettiği söylem, gerçekliğin dini boyutunu meydana getirir. Bu söylemin barışa hizmet etmesi veya çatışmacı bir dile dönüşmesi dinin yapısal boyutu kadar inananların o anki tutumları, yorumları ve yaşadıkları krizlerle yakından ilgilidir. Aynı zamanda neyin dini olarak kabul edileceğinin, dini otorite tarafından süzgeçten geçirilmesi es geçilmeyecek bir durumdur.²⁹

Dinin insan hayatındaki önemine rağmen kurucu sosyologlar, önemli filozoflar vb. dinin belli bir zaman sonra insanlık tarihinden silineceğine değin bildirimlerde bulunmuşlardır.³⁰ Bu değişimi genellikle bilimsel ilerlemeyle paralel olarak algılamış ve toplumsal değişimin yönünü bu çerçevede kurgulamışlardır. Ancak düşünülenin aksine 20. yy. bir dini canlanış yüzyılı olarak adlandırılabilir.³¹ Din, sömürge devletlerin ana vatanlarına geri dönüşü, ulus devletlerin belirginleşmesi, dünya savaşlarının son bulması akabinde özellikle 1960 sonrası din; sivil haklar hareketi, devrimci misyon, bağımsızlık hareketleri ve siyasi partiler eliyle, politik, sosyal ve kültürel saha olmak üzere hayatın her alanında görünür hale gelmeyi başarmıştır. Barış çalışmaları açısından dinin bu etkin pozisyonu, dinlerin barışa dair tutumları açısından incelenmeyi ve barışın tesisindeki rolüne odaklanmayı gerekli kılmıştır. Dinin hem ‘diğerleri için’ hem de ‘diğerlerine karşı’ olmak üzere iki başat tutumundan bahsedilebilir. Hem nefreti güçlü tutan hem de şiddet uygulama kapasitesini bağışlama ve sevgi yönüyle azaltan yönleri söz konusudur. Dinin bu fonksiyonlarının, Yahudi, Hristiyan, Müslüman ve di-

²⁸ Bilal Sambur, “Din Şiddet Üretir Mi?”, *Tarihi, Dinî, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla (Din ve Şiddet, Ankara: Kalkan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., 2016)*, 100-101.

²⁹ Owen Frazer- Richard Friedli, “Approaching Religion in Conflict Transformation: Concepts, Cases and Practical Implications”, www.peacemakersnetwork.org (Erişim 16 Eylül 2015), 11-15.

³⁰ Bkz. Karl Marx - Friedrich Engels, *Din Üzerine*, çev. Murat Belge (İstanbul: Fol Kitap, 1841); Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Dersleri*, çev. Ümit Meriç (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1967).

³¹ Peter L. Berger (ed.), *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics* (Washington, D.C.: Grand Rapids, Mich: Eerdmans, 1999), 9-11.

ğer dinlerin din adamlarının söylem ve davranışlarıyla hayata geçirildiği bilinmektedir.³² Tam da bu noktada 2000 yılında BM’de gerçekleştirilen “Dünya Dini Liderler Milenyum Barış Zirvesi” dini küresel ve yerel aktörlerin dini barış inşasına katkıları, sağlam bir sivil toplumun inşasındaki yeri, dini ve ahlaki değerlerin tesisi gibi çok önemli konuları gündemine aldığı aktarılmalıdır.³³ Barış inşası çalışmalarında dinin öneminin fark edilmesi, siyasi çabaların boşa çıktığı anlarda dini aktörlerin, ahlaki ve metafizik öğelerin, uzlaşma ve adaletin tesisi noktasındaki başarısı ile mümkün olmuştur.³⁴

Barış inşası, temelde şiddetin önlendiği bir geçiş sürecidir. Bu sürece müdahil olan daha önce birbirlerine karşı şiddeti araç olarak kullanmış aktörler, savaşın durdurulmasını sağlamış devlet veya devlet dışı organizasyonlar oldukça kritik görevler üstlenmektedir. Bu aktörlerden biri, yerel kanaat önderleri olan din adamlarıdır. Yerel aktörlerin (din adamları, akil insanlar, yerel liderler vb.) yürüttüğü barış inşası sürecine “dini barış inşası süreci” adı verilmektedir. Dini barış inşasında en büyük eksiklik, genel olarak dini barış yapıcısı adaylarının, bir barış inşası sürecinin işletilmesindeki süreç yönetimine vakıf olmamalarıdır. Bununla birlikte şiddet ve çatışmaya dair ilk tespitlerin yereldeki dini aktörler tarafından elde edildiği bir gerçektir. Bu sayede çatışmanın büyümeden önlenmesinde kritik bir rol üstlenmektedirler. Bu rolün içerisinde arabuluculuk, müzakere, empati geliştirme, barış görüşmelerine ön ayak olmak gibi alt başlıklar mevcuttur. Bu bağlamda dini barış yapıcılar (din adamları, dini grup liderleri vb.), insan haklarına dair bilinç geliştirme, barışın gündemde tutulması gibi eğitim faaliyetleriyle de eğitici, akademisyen vb. rollerde topluma buluşmaktadırlar. Aynı zamanda dini barış yapıcılar, dini hakların elde edilmesi, canlılara şiddetin önlenmesi, affedicilik, sevgi, merhamet ve sabır gibi ahlaki mezyetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması görevlerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Dini barış yapıcılar, rollerinin gereği ortaya koydukları dini yorum ile en çok kendileri ile aynı dine inanan insanlar arasında tartışma yaşamaktadırlar. Köktenci ve seküler tavırlar bu tartışmaların genel çehresini oluşturmaktadır. Dini barış yapıcılar, bütün bu muhalefete rağmen, “çatışmanın rengi, dinî olsun olmasın çatışma halindeki

³² Bk. R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 1999); Mohammed Ebu Nimer, “Conflict Resolution, Culture, and Religion: Toward a Training Model of Interreligious Peacebuilding”, *Journal of Peace Research* 38/6 (2001); Harold Coward, *Religion and Peacebuilding*, ed. Gordon S. Smith (Albany: State University of New York Press, 2004).

³³ David Little- Scott Appleby, “A Moment of Opportunity? The Promise of Religious Peacebuilding in an Era of Religious and Ethnic Conflict”, *Religion and Peacebuilding*, ed. Gordon S. Smith (Albany: State University of New York Press, 2004), 1-3; Colective, *The World Council of Religious Leaders* (Bangkok, Tailand: The World Council, 2002).

³⁴ Mohammed Ebu Nimer, “Conflict Resolution, Culture, and Religion: Toward a Training Model of Interreligious Peacebuilding”, *Journal of Peace Research* 38/6 (2001), 685.

halkların dili ve kültürü hakkında derin bir bilgi sahibi olmaları, çatışma geliştikçe ilk elden bilgilere erişim, siyasi uzmanlığa sahip olmak veya bunlardan yararlanma ve çatışan toplum için uzun vadeli bir barış vizyonunun geliştirilmesine ve benimsenmesine yardımcı olma” anlamında barış inşasında oldukça belirgin bir görev üstlenebilmektedir.³⁵ Bu sayede çatışmaların doğru okunacağı ve yorumlanacağı ifade edilebilir.

R. Scott Appleby, dini barışın inşasında 2. Dünya savaşından sonra dini lider, STK ve kurumların üç farklı tarzda bu faaliyetlere iştirak ettiğini ifade etmektedir. İlk olarak dini lider, kurum ve STK’ların kendilerini krizin ortasında bularak durumu kontrol altına almaya dönük inisiyatiflerle hareket ettikleri, *Kriz Seferberliği Tarzı* ortaya çıkmaktadır. Bir sonraki aşamada, bireysel sorumluluk yüklenmenin yerini çatışmanın seyrine göre aktörlerin çeşitlendiği ve profesyonelleştiği dini grupların, STK’ların, kurumların ayrıca dini aidiyet belirtmeyen kurumlarla dayanışma içerisinde aktif rol alarak barışın tesisini, barış eğitimi ve müzakerelerin gerçekleştirilmesini öncelikledikleri, *Doğunluk Tarzı* belirginleşmektedir. Dini barış inşacılarının, yerel aktörler olarak çatışma ve şiddet olaylarına organize müdahalesi bir doğunluk oluştursa da bunun yanı sıra dışarıdan üçüncü tarafların, dini inşa organizasyonları yoluyla barışın inşasına katkı sağlaması uzunca zaman kabul edilen bir yöntem olarak, *Müdahaleci Tarz* şeklinde tematik hale getirilmiştir. Appleby, Lederach’ın ‘Seçici Yaklaşım’ adını verdiği yöntemle post-kolonyal bir tavırla müdahale tarzını eleştirdiğinden de söz etmektedir.³⁶ Lederach, barış inşasında etkili olan aktörleri üst, orta ve taban şeklinde ayırmak gerekliliğinden bahsetmiştir. Buna göre dini barış inşasında görev alan ve devletle yakından bağlantılı Patrikler, Papa veya Ayetullah üst yönetici kısmı oluşturur. Yerelde kiliseler, camiler; dini gruplar kanadında bulunan papaz, imam, şeyh vb. üst kısım ile iletişim halindeki liderler, orta düzey grubunda yer alır. Tabandaki dinin veya inancın sahipleri, bu karşılıklı ilişkileri takip eden ve iletişimin boyutuna göre hareket eden grubun üyeleridir. Her seviyede farklı temas grupları ile işleyen bu model, epistemolojik anlamda bilmenin ve anlamının farklı yolları olduğu varsayımını desteklemektedir.³⁷

Dini barış inşasının öznesi, dini liderlerdir. Din araştırmaları söz konusu olduğunda bilim insanlarınca dinin, bir episteme yani bir bilgi topluluğu tarafından yorumlanan bilimsel bilgi çeşidi olmadığı varsayılır.³⁸ Halbuki postmodern epistemoloji

³⁵ Little- Appleby, “A Moment of Opportunity? The Promise of Religious Peacebuilding in an Era of Religious and Ethnic Conflict”, 6-11.

³⁶ Lederach, *Building Peace*, 16-17.

³⁷ R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 1999), 210-243.

³⁸ Şaban Düzgün, “Din-Bilim İlişkisinde Modeller ve Ortak Kavramlar”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (25 Ocak 2009), 52.

sayesinde dini bilgi ve aktör; kültürel, siyasi, ekonomik vb. alanlarda etken rol oynayan bir fenomen olarak görülmeye başlanmıştır.³⁹ Barış çalışmalarında da üstlendikleri eylem ve söyleme dayalı görevler itibarıyla, dini epistemik cemaatten bahsedilmelidir. İnsanlar, dini bilgiyi gündelik hayatta bilimsel bilgiye yeğlerler. Bu nedenle dini bilginin muhatapları, bu epistemik cemaatin doğal üyeleridir. Dini bilginin bu kuvveti, barış veya çatışmayı destekleyecek yorumların ortaya çıkması nedeniyle politika yapıcılarını da yakından ilgilendirmelidir. Bu epistemeyi oluşturan yorumların sahipleri ise dini metinleri tefsir etmede uzmanlık kazanmış din adamı, ilahiyatçı ve akademisyenlerdir. Yaptıkları yorumların, barış ve uzlaşma içerikli olanları, dini barış inşasının yapı taşlarını oluşturur. Dünya üzerinde yaşanan şiddet olayları başlı başına dini çatışmalar olmamakla birlikte içinde dini bir boyut barındırma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Bir çatışmanın dini bir nedenden kaynaklanması çatışmanın şiddetini artırabilmektedir. Sandal'ın kapsayıcı ve dışlayıcı kamusal teolojiler olarak adlandırdığı sırasıyla; dini şiddet ve uzlaşmaya dayalı dini epistemik gruplar, dini aktörlerin çatışma analizindeki önemini ortaya çıkarmaktadır. Kamusal teolojinin oluşmasında yeni fikirlerin oluşumu; dönüştürme, gündem belirleme, güçlendirme ve yetkilendirme aşamalarından oluşan teopolitik bir *yenilik*, siyasilerin destekleyerek kapsayıcı kamusal teoloji haline gelmesini sağladığı, barıştan yana bir *seçim*, bu kapsayıcı kamusal teolojinin hem bir inancın alt birimlerine hem de diğer inanç gruplarına *yayıma* boyutları söz konusudur. Herkesin dini barış inşasına katılımı mümkündür. Ancak, dini geleneğin kapsayıcı veya dışlayıcı teknik yorumlarını belirli bir epistemik cemaat elinde tutabilir. Aynı zamanda bu yapı, herhangi bir mesajın yerele ulaştırılmasında ve bu mesajın dilinin değiştirilmesinde önemli bir iletişim kanalı vazifesi üstlenmektedirler. Son olarak vurgulanması gereken bir başka nokta dini epistemik cemaatlerin, din dilini kullanarak iletişim kurma ve uzlaşmada başka dinlerden aktörlerle, herhangi bir inancı olmayanlara oranla iletişim kanallarının daha açık oluşudur.⁴⁰

3. Barış İnşası Çalışmalarında Din Sosyolojisinin Yeri

Çatışmanın aktörleri, bireyler ve gruplar olarak hem yapıyı hem de özneyi ilgilendirir. Sosyolojideki yapı-fail dikotomisinin, yapılaşma teorisinde olduğu üzere bir sentezle toplumsal gerçekliği, yeni bir boyutta anlamayı sağlaması, yukarıda da ifade edildiği üzere çatışma ve barışın sağlanmasında, yapının ve failin durumunu analiz etmeyi kolaylaştıran farklı disiplinlerin bakış açılarından istifade etmeyi gerekli kılmaktadır. Meseleye din sosyolojisi bakış açısından yaklaşıldığında, öncelikle çatışmanın doğa-

³⁹ Aliye Çınar, "Postmodern Teoloji", *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji* IV/11 (2004), 44-46.

⁴⁰ Nukhet A. Sandal, *Religious Leaders and Conflict Transformation: Northern Ireland and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 1-17.

sında var olan metafizik içeriğin anlaşılması, etik boyutları ile çatışma kavramının tartışılması elzemdir. Bununla birlikte din sosyolojisi disiplini sadece kavramların antropolojik incelemesi üzerinden ilerlememektedir. Din ve toplum arasında var olan ilişkiler davranışa etki eden değerler, kurumlar, gruplar, süreçler ve meydana gelen toplumsal değişim, tabakalaşma, farklılaşma bağlamında değerlendirilmektedir. Din sosyolojisi bu yönüyle araştırma sahası, konuları, kullandığı yöntem ve teknikler çerçevesinde barış inşası süreçleriyle ilişkilendirilebilir. Sosyolojik formasyonun alan araştırmaları ve teorik araştırmalarda kullanıldığı bir alt disiplin olarak din sosyolojisi, dini, sadece toplumda icra ettiği bütünleştirici misyonuyla ele almamaktadır. Bilakis toplumsal değişimin bir unsuru olarak görülen çatışma, din sosyolojisinin açıklama ve anlama çabasına ışık tutmaktadır. Mikro seviyeden, makro seviyeye değin bireyin sahip olduğu dini değerler, öğretiler, davranışlar, ait olduğu dini cemaat ve topluluklar ve dahası inandığı din ile toplumsal yaşamda barış ve çatışmaya yönelik tutum ve davranışları arasındaki ilişki, din sosyolojisi disiplinince ortaya çıkarılarak barış inşası çalışmalarına zemin oluşturulmaktadır.⁴¹

Çatışma çözümü veya barış inşası öncelikle gerçekleşen çatışmanın anlaşılması ile ilgilidir. Bunun için çatışmanın taraflarına odaklanılır. Tarafların kültürü, dini, dili vb. özellikleri, çatışmanın seyrini etkileyen oldukça önemli unsurlardır. Tarafların sosyodini aidiyetleri ise din sosyolojisi araştırma alanının çalışma sahasına girmektedir. Aynı şekilde yerel dini liderlerin 'karizmatik otoritelerine' yönelik araştırmalar, tarafların iddialarına yön veren dini grup aidiyetleri, mezhebi farklılıklar vb. din sosyolojisinin temel meseleleri olarak görülmektedir. Buna ek olarak bu araştırmada konu edilen kültürel şiddetin önemli bir boyutunu oluşturan din ve gündelik hayattaki rolü, hem de dinin kültür, ideoloji hatta dil gibi boyutların üretimindeki etkileri ve sembolik dilin inşasındaki yeri düşünüldüğünde, din sosyolojisi saha araştırmaları neticesinde elde edilecek verilerin önemi ortaya çıkmaktadır.

Din sosyolojisi disiplininin, kullandığı kavram ve oluşturduğu kuramlarla, Müslüman dünyadaki temsilcisi kabul edilen İbn Haldun, toplumların barış, nezaket, sükûnet ve adalete yatkın oldukları kadar savaş, zulüm, kavga, kargaşa ve çatışmaya da açık olduklarını belirtir. İbn Haldun, toplumun bu özelliklerinden yola çıkarak savaş, kargaşa ve zulmün önüne ancak güçlü ve adil bir otoritenin tesisi ile geçileceğini ifade eder. Bu otoriteyi 'asabiye' kavramıyla temellendirir. Asabiyesi güçlü olan millet veya toplum diğerlerinin huzur ve refahını sağlayarak çatışmaları önler.⁴² Bu teori,

⁴¹ Halil Aydınalp, "Sosyal Çatışma ve Din", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Haziran 2010), 189.

⁴² Ejder Okumuş, "The Science of Umran, Conflict Resolution and Peace", *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi* 3/1 (Ocak 2018), 5-8. İbn Khaldun, *al-Muqaddimah*, çev. Majid Al-Araki (Oslo: Pax, 2012), 46-47; 366-367.

liberal çatışma çözümü teorilerindeki üçüncü tarafın müdahalesini öngören yaklaşımları andırır. Sonuç olarak İbn Haldun'un kavram ve kuramları din ile ilişkilendirerek meseleleri çözümlemesi, çok eski tarihlerden itibaren sosyoloji ve din sosyolojisinin çatışma ve barışın tesisine odaklandığına delil olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Din sosyolojisi ve barış inşası çalışmaları görüldüğü üzere oldukça yakın araştırma alanlarıdır. Din, sadece Tanrı ile kişi arasında metafizik ilişkiden meydana gelmemektedir. En azından dinin inşası ve çıktıları noktasında öğretilerin, pratiklerin, maneviyatın ve söylemin, toplumsal yaşamın kodlarını etkileyebileceği kabul edilmektedir. Bu noktada toplumsal ilişkilerin neticesinde, çok boyutlu bir süreç olarak ortaya çıkan çatışma ve akabinde barışın inşasında, din hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir. Çatışan ve dolayısıyla barışı inşa edecek olan tarafların dini aidiyetleri, inançlarına yükledikleri anlamlar ve dahası bütün bu süreci yönetecek dini liderlerin misyonu, barışın inşasında önemli enstrümanlar olarak işlev görürler. Vurgulamamız gereken nokta dinin, barış inşasında tek bir boyutla ilişkili olarak daima olumlu katkıları ile anılamayacağıdır. Bu nedenle din sosyolojisi disiplininin din ve toplum ilişkilerini; aktörleri, olayları, olguları, normları, değerleri, kurumları ve grupları vb. incelemek ve anlamak yoluyla ortaya çıkarma çabası, barış inşasında rol alacak dini temelli çabaları bilimsel zeminde destekleyecektir. Aynı zamanda din sosyologlarının alan araştırmaları yoluyla din ve barış ilişkisini, elde edilen veriler ile daha net ortaya koyabilecekleri ifade edilmelidir. Gerçekleştirilecek olan çalışmaların yalnız din sosyolojisi literatürünü kullanmaması, disiplinler arası bir metotla yeni kavramlara ulaşılması, dini barış inşası ve barış yapıcılarının meşruiyetini kuvvetlendirecektir.

Kaynakça | References

- Appleby, R. Scott. *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 1999.
- Ardıç, Selin. "BM Barış Gücü". *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi* 5/1 (01 Temmuz 2022), 39-70.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/suamyod/issue/68603/1024682>
- Aydınalp, Halil. "Sosyal Çatışma ve Din". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (01 Haziran 2010), 187-215.
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/162810>
- Barash, David P. *Approaches to Peace*. New York: Oxford University Press, 4th edition., 2017.
- Berger, Peter L. (ed.). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Washington, D.C.: Grand Rapids, Mich: Eerdmans, 1st Printing., 1999.
- Boutros-Ghali, Boutros. *An Agenda for Peace*. UN, 1992.
<https://digitallibrary.un.org/record/145749>
- Boutros-Ghali, Boutros. *Supplement to an Agenda for Peace*. UN, 1995.
<https://digitallibrary.un.org/record/168325>
- Colective. *The World Council of Religious Leaders*. Bangkok, Tailand: The World Council, 2002. <http://www.millenniumpeacesummit.org/>
- Comte, Auguste. *Pozitif Felsefe Dersleri*. çev. Ümit Meriç. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1967.
- Coward, Harold. *Religion and Peacebuilding*. ed. Gordon S. Smith. Albany: State University of New York Press, 2004.
- Çınar, Aliye. "Postmodern Teoloji". *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji* IV/11 (2004), 41-53.
- Demir, Cenker Korhan. "Barışı Koruma". *Güvenlik Portalı*. 2019. Erişim 30 Eylül 2022.
<https://trguvenlikportali.com/arastirma-2/guvenlik-yazilari/>
- Düzgün, Şaban. "Din-Bilim İlişkisinde Modeller ve Ortak Kavramlar". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (25 Ocak 2009), 0-62.
<https://doi.org/10.18317/kader.09215>
- Ebu Nimer, Mohammed. "Conflict Resolution, Culture, and Religion: Toward a Training Model of Interreligious Peacebuilding". *Journal of Peace Research* 38/6 (2001), 685-704. <https://www.jstor.org/stable/425559>
- Emeklier, Bilgehan. "Uluslararası İlişkiler Disiplinininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar". *Bilge Strateji* 3/4 (01 Haziran 2011), 139-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/3806/51043>

- Frazer, Owen- Friedli, Richard. "Approaching Religion in Conflict Transformation: Concepts, Cases and Practical Implications". Peacemakers (blog), 16 Eylül 2015. <https://www.peacemakersnetwork.org/approaching-religion-in-conflict-transformation-concepts-cases-and-practical-implications/>
- Galtung, Johan. A Pioneer of Peace Research. New York: Springer, 2013.
- Galtung, Johan. "Foreign Policy Pragmatism and Peace Movement Moralism: Can the Gap Be Bridged—or Tertium Non Datur?" Peace Movements and Pacifism after September 11. ed. Shin Chiba- Thomas J. Schoenbaum. 173-183. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 2008.
- Helmick, Raymond G.- Petersen, Rodney. "Does Religion Fuel or Heal in Conflicts?" Forgiveness & Reconciliation: Public Policy & Conflict Transformation. ed. Raymond G. Helmick- Rodney Petersen. Philadelphia: Templeton Press, 1905.
- Heywood, Andrew. Siyasî ideolojiler. çev. Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları, 2007.
- Jeong, H. Approaches To Peacebuilding. London & Newyork: Palgrave Macmillan, 2. Basım, 2002.
- Khaldun, Ibn. al-Muqaddimah. çev. Majid Al- Araki. Oslo: Pax, 2012.
- Kohn, Hans- Calhoun, Craig. The Idea of Nationalism. New Brunswick, N.J: Routledge, 2005.
- Lederach, John Paul. Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. Washington, D.C: United States Institute of Peace Press, 1998.
- Little, David- Appleby, Scott. "A Moment of Opportunity? The Promise of Religious Peacebuilding in an Era of Religious and Ethnic Conflict". Religion and Peacebuilding. ed. Gordon S. Smith. Albany: State University of New York Press, 2004.
- Marx, Karl- Engels, Friedrich. Din Üzerine. çev. Murat Belge. İstanbul: Fol Kitap, 2. basım., 1841.
- Merriam-webster. Erişim 09 Kasım 2021. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/peace>
- Mol, Hans. Identity and the Sacred: A Sketch for a New Social-Scientific Theory of Religion. Oxford: Blackwell, 1976.
- Murithi, Tim. The Ethics of Peacebuilding. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008.
- Okumuş, Ejder. "The Science of Umran, Conflict Resolution and Peace". İbn Haldun Çalışmaları Dergisi 3/1 (Ocak 2018), 1-30. <https://doi.org/10.36657/ihcd.2018.33>
- Özerdem, Alpaslan. Barış İnşası Kuram ve Uygulaması. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Paris, Roland. "Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism". International Security 22/2 (1997), 54-89. <https://doi.org/10.2307/2539367>

- Peterson, Jenny H. vd. Building a Peace Economy? Liberal Peacebuilding and the Development-Security Industry. Manchester; New York: Manchester University Press, 2014.
- Philpott, Daniel. "Introduction: Searching for Strategy in an Age of Peacebuilding". Strategies of peace: transforming conflict in a violent world. ed. Daniel Philpott- Gerard F. Powers. Studies in strategic peacebuilding. New York: Oxford University Press, 2010.
- Sambur, Bilal. "Din Şiddet Üretir Mi?" Tarihi, Dinî, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla. 99-108. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016.
- Sandal, Nukhet A. Religious Leaders and Conflict Transformation: Northern Ireland and Beyond. Cambridge New York Melbourne New Delhi Singapore: Cambridge University Press, 2017.
- Sarıkaya, Mehmet Emin. "Sosyal Çatışma ve Din: Matürîdî Düşüncede İzdüşümleri Üzerine Bir İnceleme". Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16 (Aralık 2020), 356-369. <https://doi.org/10.34085/buifd.810415>
- TDK Sözlük. Erişim 09 Kasım 2021. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=baris>
- Webel, Charles. Handbook of Peace and Conflict Studies. London: Routledge London and Newyork, 2009.